

Економско и социјално влијание од КОВИД-19

ОБРАЗОВАНИЕ

“Ти и јас” - Тања Бурзановиќ, Црна Гора

ТРЕИ бр. 17 е збирка од белешки за Економското и социјално влијание од КОВИД-19, кој ќе биде објавен во три дела. Првиот дел беше објавен на 29-ти април и се фокусирае на макроекономското влијание од КОВИД-19. Вториот дел информира за тоа како макроекономските последици влијаат врз луѓето во регионот. Тој дискутира за социјалните последици од КОВИД-19 во Западен Балкан во шест посебни РЕИ белешки за сиромаштијата и благосостојбата, пазарот на труд, здравството, образованието, загадувањето на воздухот и социјалната заштита. Третиот дел, кој ќе биде објавен во првата половина од јуни, ќе се фокусира на специфични одговори за економски политики - фискални, надворешен и финансиски сектор - и влијанието на кризата врз приватниот сектор, како што е информирано од фирмите.

Редовен економски извештај за Западен Балкан Проценка за влијанието на КОВИД-19 врз образованието и мерки на земјите¹

- *Шоковите од пандемијата од КОВИД-19 врз образовните системи ќе имаат негативни краткорочни и долгорочни влијанија. Економските придобивки може да забават, растот на човечкиот капитал веројатно ќе се намали или ќе запре, а постојните јазови во еднаквоста на учењето ќе се прошират.*
- *Сите земји од Западен Балкан воведоа разни модалитети за учење на далечина како одговор на нарушениот образовен процес. Сепак, и покрај брзата реакција, загубите на наученото ќе бидат неизбежни и значителни и непропорционално ќе ги погодат ранливите, со поголем удел на ученици што ќе се вратат во функционална неписменост, а можеби и ќе го напуштат училиштето. Проценките покажуваат дека процентот на оние кои се под основното владеење во делот на читање може да се зголеми од сегашните 53 на 61 процент.*
- *Иако училиштата и понатаму се затворени или делумно отворени, зајакнато спроведување на учењето на далечина и поддршката на наставниците и на учениците може да ја ублажи загубата на наученото. Програмите за забрзано учење, со цел да се надомести загубата на наученото на учениците и соодветниот буџет за образование за да обезбедат минимални услови за справување со дополнителните трошоци по КОВИД-19, ќе бидат критични за да се осигури дека учениците ќе го надополнат загубеното, како и спречување на понатамошни нееднаквости.*
- *Земјите од Западен Балкан треба да ја искористат и можноста образованието да го направат поефективно, поинклузивно и поотпорно. Подобрувањето и проширувањето на обемот на политиките за одговор на КОВИД-19 што функционираше, вклучувајќи го и намалувањето на дигиталната поделба и градењето дигитални вештини кај наставниците би ја изградиле отпорноста на системот од идни шокови. Исто така, фокусот врз спречувањето на осипувањето, подобрувањето на раното образование и услугите за грижа со фокус на обесправените деца, зајакнувањето на обуката на наставниците, подобрувањето на финансирањето на образованието и на следењето на успешноста, на среден рок, ќе доведат до подобрување на квалитетот и еднаквоста на образованието.*

1. Како образовните системи во Западен Балкан одговараат на КОВИД-19?

Влијанието на пандемијата произлегува главно од затворањето на училиштата и од транзицијата кон учење на далечина. Затворањето на училиштата погодува над 91 процент од учениците во светот и како резултат на тоа 1,6 милијарди ученици не одат на училиште.² Тековното затворање на училиштата ќе резултира со загуби во учењето за сите ученици, иако непропорционално ќе ги погоди учениците во полоша положба кои е поверојатно дека може да се откажат или да го напуштат училиштето предвреме. Овие негативни влијанија ќе имаат и краткорочни и долгорочни

¹ Оваа белешка е подготвена од Флора Кељменди, Џејмс Гришам и Сједах Аруб Икбал. Во оваа белешка со коментари помогнаа Хари Патринос, Јамеле Риголини, Марија Помес Хименез, Амер Хасан, Александра Валерио, Бојана Нацева и Анџела Демас.

² Овие бројки соодветствуваат со бројките на ученици запишани во предучилишно, основно и средно образование [Нивоа на ИСЦЕД од 0 до 3], како и во високото образование [Нивоа на ИСЦЕД 5 до 8]. Бројките на запишани ученици и студенти се базираат на најновите податоци од Институтот за статистика на УНЕСКО.

импликации. Растот на економијата може да забави, растот на човечкиот капитал веројатно ќе се намали или ќе запре и најважно, постојните јазови во еднаквоста на учењето ќе се прошират.

Земјите од Западен Балкан ги комбинираат превентивните мерки за ограничување на ширењето на вирусот со мерки за ублажување за да се обезбеди континуитет на образованието. Сите земји во регионот брзо пристапија кон затворање на училиштата и кон усвојување други превентивни мерки уште кога беа потврдени првите случаи на КОВИД-19 (9 – 13 март 2020 година). Сите високообразовни установи во Западен Балкан се затворени (Поле 1) и со тоа директно се погодени 2,7 милиони ученици од пониските нивоа на образование.

За да се обезбеди континуитет во учењето додека се затворени училиштата, земјите воведоа разни начини за настава и учење на далечина во вонредни услови. Мерките за учење на далечина опфаќаат цела низа механизми за предавање: ТВ или радио емисии, ресурси ставени на посебни интернет страници, часови што се одржуваат онлајн и контакти со учениците преку мобилни телефони. Најчесто, земјите избираат комбинација од методи. Во регионот, за да допрат до повеќето ученици, властите најмногу се потпираат на телевизиски емитувања на снимени предавања. Меѓутоа, за да може да понудат повеќе ТВ предавања значително беа скратени и бројот на предмети и времето на предавање. На посебни платформи и интернет страници на наставниците им беа обезбедени ресурси за да се прилагодат на наставата на далечина. Некои земји што го подготвуваат системот за онлајн учење ги забрзаа овие напори за подобро да одговорат на тековните околности.^{3,4} Земјите преземаат чекори и да го ублажат неангажирањето и загубите во учењето за најранливите ученици,⁵ а разгледуваат и предлози за измена на училишниот календар, прилагодување на деновите на распустот и обезбедување информатичка опрема за учениците.⁶

И покрај брзите акции низ целиот регион, затворањето на училиштата и помалку ефективните форми на учење на далечина неизбежно ќе водат кон загуби во учењето и ќе ја зголемат нееднаквоста. Преминот кон онлајн учење во голем обем е многу тешко бидејќи и многу сложено дури и во најдобри околности.⁷ Во пандемијата, преминот на учење на далечина во вонредни услови беше ненадеен. Подготвеноста на земјите да обезбедат

Поле 1: Што се случува со високото образование?

Високообразовните установи во регионот се привремено затворени и на повеќе од 600.000 студенти ненадејно им беа префрлени часовите онлајн за да се ублажи затворањето на кампусите. Генерално, капацитетот на образовниот систем на терциерно ниво е многу повисок, исто како и пристапот до технологијата и вештините; како и автономијата на студентите. Оттаму, часовите се одржуваат онлајн. Универзитетите во Западен Балкан за одржување на наставата главно се потпираат на алатки за видео конференции како што се Зум, Скајп и најчесто Гугл Класрум. Меѓутоа, предметите што бараат практична настава, лабораториски вежби или клиничка пракса не можат а бидат предадени. Подготвени се упатства и други насоки за да им помогнат на професорите да преминат кон онлајн настава (на пример, во Косово, Универзитетот во Приштина издаде насоки за онлајн предавање како што е како да се креираат онлајн предавања во платформата на Гугл).

³ <https://www.srbija.gov.rs/tekst/en/137330/esdnevnik.php>.

⁴ <https://montk.gov.ba/odluka-o-organizaciji-online-nastave-i-instrukcija/1812/>).

⁵ На пример, Црна Гора разгледува договор со телеком операторите за да се обезбедат пакети со неограничен проток на податоци за студентите што најверојатно немаат пристап до широкопојасен интернет. Поддршка им се обезбедува и на децата на бегалците и на мигрантите во времените центри во Босна и Херцеговина. <https://news.un.org/en/story/2020/04/1060982>.

⁶ <https://enastava.skolers.org/> <http://www.eobrazovanje.com/vijesti/Pages/nastava-na-daljnu.aspx>.

⁷ World Bank (2020). Rapid Response Briefing Note: Remote Learning and COVID-19 Outbreak (English). Washington, DC: World Bank Group.

квалитетно образование за сите користејќи модалитети за учење на далечина и за онлајн учење е централна за да се оцени како одговорот на КОВИД-19 ќе влијае врз акумулирањето на човечки капитал на среден рок.

2. Колку се подготвени земјите да обезбедат квалитетно образование за сите, користејќи модалитети за настава на далечина и за онлајн настава на подолг временски период?

Иако е непознато како ќе еволуира пандемијата во Западен Балкан, се очекува училиштата да останат затворени и во летните месеци, можеби да не се отворат до следната учебна година. Исто така, веројатно е дека и понатаму ќе има локални прекинати во текот на следната учебна година со заостанато и делумно отворање на училишта. Образовните системи ќе треба да продолжат да одговараат на прекинатото истовремено спречувајќи ги и минимизирајќи ги загубите во учењето и штитејќи ги еднаквоста и инклузијата. Постигнувањето на сето тоа ефективно бара исполнување на повеќе предуслови како што се: (1) пристап и поврзаност на ИКТ; (2) достапност на квалитетна содржина онлајн; (3) наставници обучени за предавање на далечина и онлајн; (4) поддршка на родителите за учење на далечина и онлајн учење и (5) доволно време за предавање.

Пристап и поврзаност на ИКТ

Иако земјите од Западен Балкан имаат широко распространет пристап до телевизија што помага да се гарантира минимално ниво на еднаквост; овој медиум не е доволен за квалитетна настава. По својот дизајн, предавањата преку ТВ и претходно снимените телевизиски лекции не се интерактивни и не се прилагодуваат на поединечните потреби на учениците; меѓутоа, телевизијата обезбедува поеднаков пристап до содржината бидејќи е широко достапна низ регионот.⁸ Онлајн учењето има потенцијал да биде далеку поинтерактивно од телевизиските лекции, но неговата ефективност зависи од пристапот до дигитални услуги, интернет врската, квалитетот на содржината и од дигиталните вештини на наставникот. Преминот кон онлајн учење од широк обем непропорционално ќе им користи на учениците што се веќе во предност (на пример, богатите наспроти сиромашните, од урбаните наспроти од руралните средини) бидејќи подоброостоечките семејства поверојатно е дека ќе имаат компјутери и интернет дома отколку учениците од посиромашните семејства.

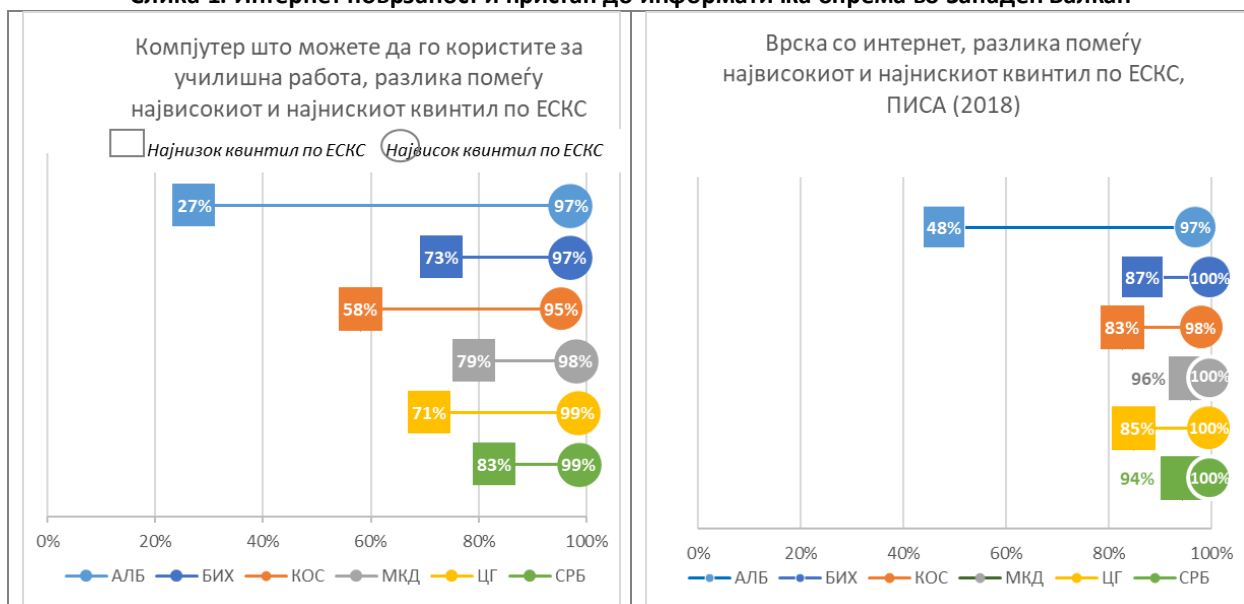
Учениците во Западен Балкан имаат помал пристап до интернет врска со голема брзина отколку нивните врсници во ЕУ, а регионалните податоци покажуваат и јасен предизвик за еднаквоста. Во просек, во Западен Балкан, околу 60 проценти од домаќинствата имаат доволно брзинет интернет што ги задоволува барањата за онлајн учење дефинирани во оваа анализа како 10 mbps или повисока.⁹ Меѓутоа, треба да се забележи дека 10 mbps е пониско од стандардите прифатливи во САД (25 mbps) и во ЕУ (30 mbps). Користејќи ги овие повисоки услови, повеќето домаќинства во регионот не се опремени со интернет со висока брзина. Дури и со 10 mbps, постојат големи разлики во рамките на регионот; само 35 проценти од домаќинствата во Босна и Херцеговина имаат толкава

⁸ Кај учениците во основно образование во Западен Балкан, поседувањето телевизор е широко распространето (98%) што е охрабрувачки, бидејќи масовното емитување е претпочитан начин на предавање за учениците од основното образование.

⁹ Податоците се базираат на неодамнешните извештаи од националните регулатори на електронските комуникации.

брзина на интернет, споредено со 48 проценти во Северна Македонија и 64 проценти во Србија.¹⁰ Има и голем број ученици во Западен Балкан, околу 22 проценти, што изјавиле дека имаат мал¹¹ или никаков пристап до интернет дома, споредено со само 11 проценти во ЕУ27. Уште позначајно е дека иако учениците во највисокиот квинтил според економскиот, социјалниот и културниот статус (ЕКСК) имаат скоро универзален пристап до интернет (вклучувајќи 100 проценти од овие ученици во БИХ, Северна Македонија, Црна Гора и Србија што не е случај со нивните вршници во најдолниот квинтил, а разликите може да бидат дури 50 процентни поени (Албанија).

Слика 1: Интернет поврзаност и пристап до информатичка опрема во Западен Балкан

Извор: ПИСА 2018

Одржувањето на ефективно учење преку начини на далечина и онлајн, особено во месеците додека трае пандемијата, ќе зависи и од тоа дали домаќинствата имаат информатички ресурси достапни за образовни цели. Податоците од ПИСА 2018, иако ограничени на учениците од средните училишта, обезбедуваат проценка на подготвеноста на домаќинствата за онлајн образование. Во просек, едно од десет домаќинства во Западен Балкан во кое има ученици не поседува компјутер; во Албанија тоа изнесува скоро третина повеќе, 28 проценти. Поседувањето на информатички ресурси е многу различно од нивното користење за образование. Иако во просек 86 проценти од учениците изјавиле дека имаат пристап до компјутер што можат да го користат за училишна работа, процентот веројатно ќе биде понизок во услови на ограничено движење кога за користење на тие ресурси има конкуренција (на пример, работа на родителите од дома, образование на браќата и сестрите). Позначајно е дека социоекономскиот јаз во пристапот до ИЈТ може да биде голем. Учениците од највисокиот квинтил по ЕКСК имаат скоро универзален пристап до интернет и широк пристап до компјутери што можат да ги користат за работа. Меѓутоа, како што покажува Сликата 1, овие бројки се многу пониски кај оние од најнискиот квинтил.

Обезбедување дигитални содржини

¹⁰ Исто.

¹¹ Помалку од еден час.

Освен ограничената поврзаност, во прашање е и достапноста и квалитетот на дигиталните содржини. Иако има малку информации за земјите, резултатите од ПИСА 2018 покажуваат дека ваквите содржини и организацијата за онлајн поддршка се доста ограничени. Исто така, евидентно е повеќето ученици не се запишани во училиште што нуди ефективна платформа за онлајн учење (Слика 2). Ненадејната транзиција кон онлајн предавање на далечина во текот на пандемијата ги присили училиштата да се фатат за следната најдобра алтернатива како што се снимените лекции и дистрибуцијата на електронски материјали за учење преку електронска пошта. Не е јасно дали овие материјали се дизајнирани за користење во онлајн предавања на далечина или требало да се импровизира.

Слика 2: Достапност на ефективна дигитална образовна содржина од перспективата на директорите на училиштата

Извор: Резултатите од ПИСА 2018 го покажуваат уделот на ученици чии директори се согласуваат или многу се согласуваат со изјавата.

Дигитални вештини на наставниците

Иако нема податоци по земји, постојат јасни индикации дека наставниците во Западен Балкан не се подготвени долго да поддржуваат учење на далечина и учење онлајн. Сите земји од Западен Балкан ја признаваат важноста на дигиталните вештини иако имаат преземено различни пристапи кон градењето на овие вештини кај наставниците. Србија, на пример, има конкретна наставна програма за дигитални вештини за наставници и ја проверува нивната способност за користење на дигитални технологии за оценување на учениците. Во Црна Гора и Северна Македонија, дигиталните вештини за наставници се дел од општите критериуми за компетенциите на наставниците, додека тоа не е случај кај Албанија и Босна и Херцеговина.¹²

Дури и во ЕУ, каде дигиталната поврзаност во училиштата е повообичаена отколку во Западен Балкан, само на 20-25 проценти од учениците им предаваат наставници што се сигурни во

¹² Извор: Eurydice (2019). Digital Education at School in Europe. Нема информации за Косово.

работата со технологијата.¹³ Наставниците низ Европската Унија постојано ги наведуваат информатичките вештини како област во која е потребен професионален развој на наставниците. Анкетата за ИЈТ во училиштата во Европа утврди дека на повеќе од 6 од 10 европски ученици им предаваат наставници што си ги развиваат своите информатички вештини *во своето слободно време*.¹⁴ Наставниците во ЕУ ги наведуваат и (1) недостатокот на педагошки модели како да се користи ИКТ за учење, (2) недостигот на соодветни вештини кај наставниците и (3) недоволната техничка поддршка како дел од најтешките пречки поврзани со педагогијата за користењето на ИКТ во наставата и во учењето.¹⁵ Повторно проблемот во Западен Балкан е поголем. Дури и во Србија каде дигиталните вештини се изрично наведени како вештини на наставниците, 56 проценти од анкетираниите наставници во ССО изјавиле дека тие бараат високо или умерено ниво на професионален развој во полињата поврзани со ИКТ.¹⁶

Поддршка од родителите

Родителите кои сега де факто се наставници, може да немаат способност или време да им помогнат на учениците. Тоа особено важи за помалите ученици, учениците со послаб успех и оние со посебни потреби. Дури и во најдобри околности, многу родители не се подготвени да се справат со учењето на далечина и со домашната настава, особено оние што не се запознаени со технологијата, имаат ограничено образование и ресурси, имаат повеќе деца за издржување и мора да донесат одлуки како да се справат со недоволниот број информатички уреди. На пример, уделот на возрасни што имаат основни или подобри дигитални вештини се движи од 24 проценти во Босна и Херцеговина до 32 проценти во Северна Македонија 46 проценти во Србија, споредено со 56 проценти во ЕУ27 и над 70 проценти во земји како Германија, Данска и Холандија.¹⁷

Минимално време за настава

Времетраењето на настава, клучна одредница на учењето, исто така е критична за одржувањето на квалитетот на образованието во текот на пандемијата, но земјите на Западен Балкан веќе имаат релативно малку време за настава во наставните планови и наставни програми. Пред епидемијата, нивните школски системи имаа релативно мал минимален број часови по одделение во задолжителни наставни планови и програми споредено со соседните земји членки на ЕУ. На пример, во 2018 година, просечното препорачано минимално време на настава по одделение било 739 часа во ЕУ28, 628 часа во Србија, 575 часа во Албанија и 536 часа во Црна Гора.¹⁸ Во нормални времиња, зависно од земјата на Западен Балкан, учениците би имале помеѓу 110 и 200 часа помалку настава од нивните европски вршници што е еднакво на 4 до 7 седмици помалку по

¹³ https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/european-education-area/digital-education-action-plan-action-2-selfie-self-reflection-tool-mentoring-scheme-for-schools_en.

¹⁴ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/2nd-survey-schools-ict-education>.

¹⁵ European Commission (2019). 2nd Survey of Schools: ICT in Education. Objective 1: Benchmark Progress in ICT in Schools. Final Report.

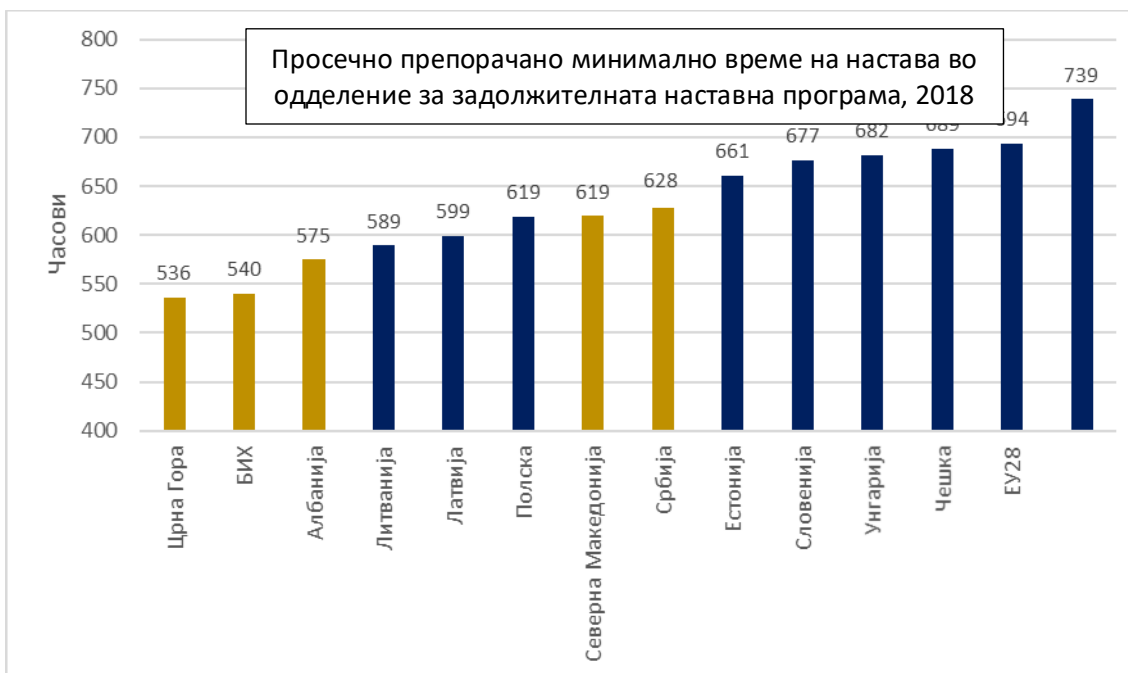
¹⁶ ETF (2017). Digital Skills and Online Learning in Serbia. Digital Factsheet October 2017.

¹⁷ Податоци од Еуростат. Вкупните дигитални вештини се мерат со анкета во ЕУ за користењето на ИКТ во домаќинствата и од поединци. Ова се базира на композитен показател изведен од избрани активности што ги вршат поединци на возраст од 16 до 74 години на интернет во четири конкретни области: информации, комуникации, решавање на проблеми и креирање содржини.

¹⁸ Eurydice (2018) and OECD. *Note*: Recommended minimum instruction time is the instruction time specified in the regulations or policy documents of education authorities.

училишна година од просекот на ЕУ. Преминот кон наставна на далечина и онлајн настава уште повеќе ќе го намали ова време, особено за учениците што не се во најдобра положба.¹⁹

Слика 3: Време за настава во Западен Балкан и во споредбените земји

Извор: Еуридајс и ОЕЦД

3. Загуба на наученото: Какво е проценетото влијание на КОВИД-19 врз учењето во Западен Балкан?

Пред да избие светската пандемија, образовните системи во Западен Балкан веќе се соочуваа со сериозни предизвици. Во различни степени тие не ги испорачуваат вештините што се потребни на пазарот на трудот. Прегледот на резултатите на ПИСА 2018 по земји покажува дека во просек 53 проценти од учениците не се стекнуваат со основните вештини за ефективно функционирање во современа работна сила, споредено со 23 проценти во земјите на ОЕЦД (Анекс 1). Над 78 проценти од петнаесетгодишниците во Косово и над 50 проценти во Албанија, Северна Македонија и Црна Гора се функционално неписмени (имаат резултат под Ниво 2 во ПИСА).²⁰ Дури и во Србија, земјата од Западен Балкан со најдобри резултати, 38 проценти од учениците се функционално неписмени. Исто така постојат постојани нееднаквости во исходите на учењето по рок, локација и приходна група. Неусовршувањето на основните когнитивни вештини ја поткопува способноста за стекнување вештини од повисок ред за успех во економијата на знаење која брзо се менува.

Тековното затворање на училиштата се очекува да резултира со значителна загуба на наученото. Непосетувањето на училиште има две влијанија: учениците не учат ништо ново и го забораваат она

¹⁹ Веќе постојат емпириски докази за официјалните препораки да се намали наставната програма врз основа на предизвиците од обидите да се исполнат условите од наставните програми во тековните услови.

²⁰ Ниво 2 е основно, ниво на усовршеност на кое учениците почнуваат да демонстрираат компетенции што ќе им овозможат подоцна во животот ефективно да учествуваат како студенти, работници или граѓани. ОЕЦД OECD 2017.

што веќе го имаат научено. Искуствата од претходната криза покажуваат дека затворањето на училиштата го намалува учењето и непропорционално влијае врз оние што се во полоша положба. Во САД, влијанието на рецесијата во 2007-09 врз подгрупите што се во полоша положба укажува на долгорочно, мало, но негативно влијание врз резултатите на тестирањата што може да и се припише на рецесијата.²¹ Големите поплави во 2014 година предизвикаа затворање на училиштата во Тајланд што траеше еден месец и со тоа се намалија постигнувањата на учениците за 7 до 25 проценти зависно од предметот.²² Ерозијата на учењето во текот на голем прекин на учебната година, на пример, вообичаениот летен распуст, е документирана и квантифицирана. Во просек, во текот на вообичаен тримесечен летен распуст, резултатите на постигнувањата на учениците се намалиле за едномесечно учење во текот на учебната година.²³ Неодамна, користејќи ги податоците од над половина милион ученици од второ до деветто одделение во јужна држава во САД (во 2008-12), една студија утврдила дека во текот на летото учениците во просек губеле 25-30 проценти од наученото во учебната година – околу 3 месечно учење. Студијата утврдила и дека историски учениците во понеповолна положба губеле повеќе од другите.²⁴ Закрепнувањето од тековното затворање на училиштата и загубите на учењето ќе трае со месеци или години што ќе бара итни одговори на политиките за ублажување на последиците, особено за оние што биле најтешко погодени од затворањето на училиштата. Ако не се направи тоа, веројатно ќе се поткопа човечкиот капитал на среден рок и ќе се намалат економските шанси на долг рок.

Бидејќи претставуваат одговор во вонредни услови, мерките за учење на далечина може да не се ефективни како поучувањето во училиница, особено ако мора да траат подолг период. Школувањето ги зголемува заработките, особено кога е поврзано со квалитет што обично се мери со резултатите од тестовите. Користејќи ги резултатите по читање од ПИСА 2018 може да се процени потенцијалната загуба на наученото.

Поле 2. Проценка на влијанието на затворањето на училиштата предизвикано од КОВИД-19 врз загубата на наученото *

Методологијата за проценка на загубата на наученото се базира на четири претпоставки: (1) стекнувањето на знаења е линеарно во текот на учебната година; (2) базата на податоци на ПИСА за поседувањето уреди во домаќинствата обезбедува разумна проценка на пристапот до начини на предавање на далечина; (3) начините на предавање на далечина не се толку ефективно како предавањето во училиница лице в лице и (4) нивната ефективност се разликува во зависност од социокономскиот статус на учениците. Во просек, учениците за секоја година на школување добиваат по околу 40 ПИСА поени. Овие бројки се користат за да се процени загубата на наученото во две сценарија: (1) сите училишта се затворени и не се нудат надворешни начини за учење и (2) се нуди опсег на модалитети за предавање со можност некои од учениците уште да се на училиште, а други да ја користат наставата на далечина.

Бидејќи во овој пристап се прават повеќе претпоставки за поедноставување, проценките што ќе се добијат веројатно ќе бидат на долната граница на вистинската загуба на наученото. Тоа особено важи ако загубата на работните места и со тоа намалувањето на приходите предизвикаат повеќе ученици да бидат гладни или домаќинствата да бидат под стрес – два фактори што е познато дека го ограничуваат учењето.

²¹ Shores, K. and M. Steinberg. 2017. "The Impact of the Great Recession on Student Achievement: Evidence from Population Data." https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3026151.

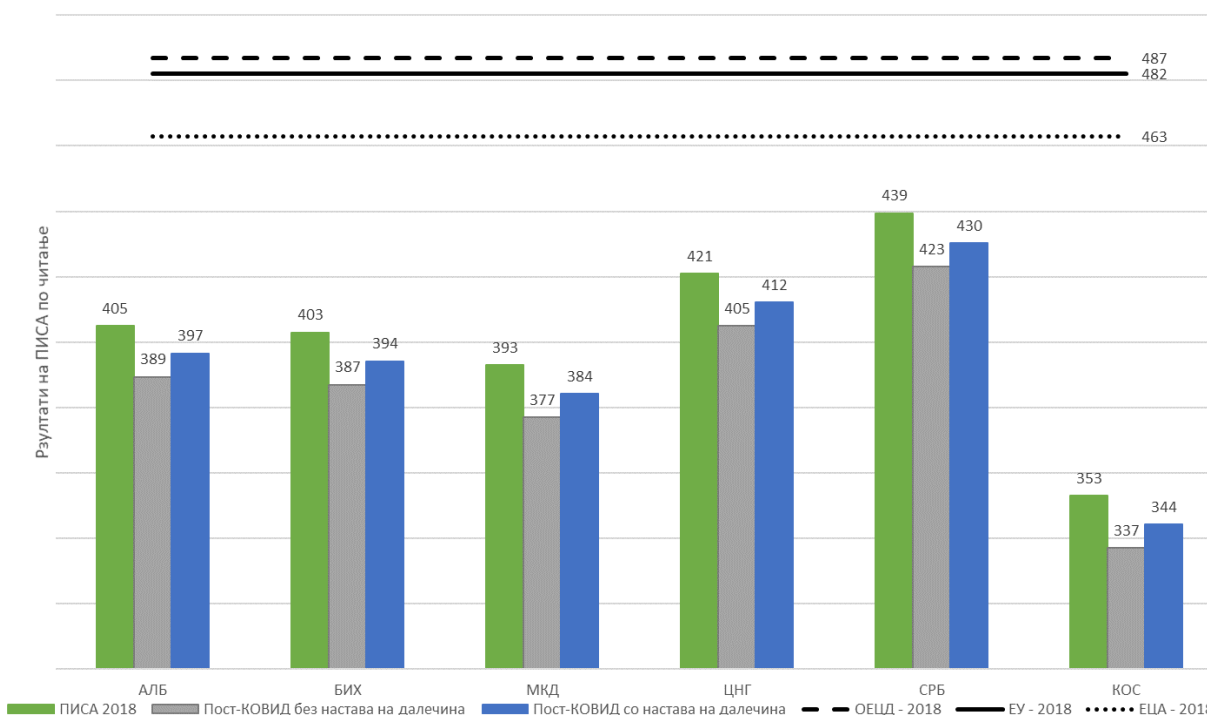
²² Thamtanajit, K. 2020. "The Impacts Of Natural Disaster On Student Achievement: Evidence From Severe Floods in Thailand." *The Journal of Developing Areas* 54(4): 129-143.

²³ Cooper, Harris, Barbara Nye, Kelly Charlton, James Lindsay, and Scott Greathouse. 1996. "The Effects of Summer Vacation on Achievement Test Scores: A Narrative and Meta-Analytic Review." *Summer Vacation*, 42, pages.

²⁴ Alexander, Karl, Sarah Pitcock, and Matthew C. Boulay. 2016. *The Summer Slide: What We Know and Can Do About Summer Learning Loss*. Teachers College Press.

Просечните резултати може да се намалат на краток рок и некои земји да се вратат на нивото што е последен пат забележано во 2015 година или порано. Под претпоставка дека во една учебна година ученикот добива во просек 40 ПИСА поени на знаење (Поле 2); училиштата се затворени четири месеци до јуни и нема учење на далечина, во просек, учењето во Западен Балкан би опаднало за проценети 16 ПИСА поени. Според истото сценарио, но со воспоставено учење на далечина и под претпоставка дека учењето на далечина не е ефективно како учењето лице во лице, падот на учењето во просек ќе биде околу 9 ПИСА поени на кус рок (Слика 4). За Косово тоа би можело да значи пад на нивото на читање под нивото во 2015 година (347 ПИСА поени), а за Албанија тоа ќе падне скоро до нивото во 2012 година. Овие проценки веројатно се на долната граница на вистинската загуба на наученото поради разните поедноставувања што се прават со овој пристап иако моделот не ги зема предвид мерките за обновување на учењето опишани во Делот 4.

Слика 4: Проценето влијание на четиримесечното затворање на училиштата поради КОВИД-19 врз резултатите на ПИСА

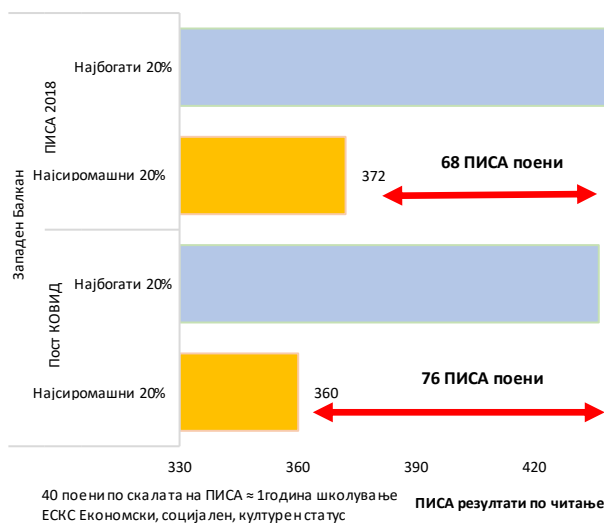
Извор: Податоци од ПИСА 2018 и пресметки на вработени во Светска банка.

Затворањето на училиштата ќе ја продлабочи и така веќе големата нееднаквост во учењето. Јазот во постигнувањата помеѓу најсиромашните и најбогатите ученици што веќе е во опсег од 1,5 година школување во Албанија, БИХ и Косово (66 ПИСА поени) до над 2 години во Северна Македонија (90 ПИСА поени) уште повеќе ќе се зголеми, бидејќи учениците од посиромашните средини помалку ќе ги искористат модалитетите за учење на далечина. Ако училиштата останат затворени до јуни, проценетиот регионален просечен јаз помеѓу учениците од највисокиот приходен квинтил и оние

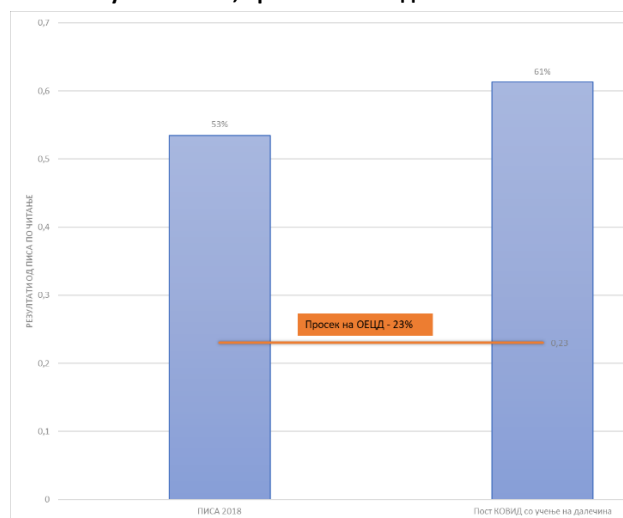
од најнискиот се очекува да се зголеми од над 1,5 година школување (68 ПИСА поени) на скоро 2 години (76 ПИСА поени) (Слика 5).

Многу ученици може да назадуваат во функционална писменост. Сите земји од Западен Балкан имаат многу висок удел (во просек 53 проценти) на ученици под основната писменост, во споредба со 23 проценти во земјите на ОЕЦД. На Сликата 6 е прикажано колку погоре разгледаната загуба на наученото може да влијае врз уделот на учениците што назадуваат под Нивото 2 на усовршеност што се смета за праг на функционалната неписменост. Под претпоставка дека учениците што имаат пониски резултати ќе имаат поголема загуба на наученото, просечниот број на ученици што имаат резултати под основното ниво на писменост по читање може да се зголеми од сегашните 53 проценти на 61 процент. Импликациите на политиките од овој резултат се значителни: тоа имплицира дека кога ќе се отворат училиштата, повеќе ученици може да не го достигнат минималното очекувано ниво на усовршеност за својата возраст.

Слика 5: Јаз во учењето помеѓу најсиромашните и најбогатите, четиримесечно затворање на училиштата, просек на Западен Балкан

Слика 6: Зголемување на уделот на ученици под основната писменост, четиримесечно затворање на училиштата, просек на Западен Балкан

Извор: Податоци од ПИСА 2018 и пресметки на вработени во Светска банка

Долготрајно затворените училишта веројатно ќе го зголемат осипувањето, особено за учениците што не се во најдобра положба и што се ближат кон преодни периоди во нивното школување. Екстензивните истражувања за ризиците од осипување ги нагласуваат прашањата на страната на понудата поврзани со условите во училиштата и прашањата на страната на побарувачката поврзани со личните карактеристики и домашните услови на учениците. Главните фактори на ризик поврзани со училиштата се слабото присуство и системите за управување со отсуствата, малата академска поддршка и поддршка за послабите ученици, лошата состојба во училиштето, слабото учество на учениците во управувањето со училиштето и ограничениот ангажман на родителите. Главните фактори на ризик поврзани со ученикот и со домаќинството се преголемата возраст во однос на соучениците, болест, проблеми со однесувањето, лоши академски постигнувања, низок

социоекономски статус, големи семејства и домаќинства со еден родител.²⁵ Послабите ученици може да бидат помалку заинтересирани да се вратат на училиште бидејќи чувствуваат дека нема да можат да ги стигнат другите.²⁶ Големата невработеност и загубата на приходи предизвикани од КОВИД-19 ќе бидат тежок тест за способноста на домаќинствата да ги плаќаат училишните надоместоци. Ограничувањата на буџетот може да предизвикаат најсиромашните домаќинства да ги држат децата надвор од училиштата кога тие ќе се отворат. Сите фактори на ризик поврзани со училиштата се интензивираат во тековната ситуација кога учениците, со седмици и месеци, учат на далечина, надвор од вообичаеното школско опкружување што става уште поголем притисок врз нивното домашно опкружување, особено во домаќинствата во полоша положба.

Долготрајното затворање на училиштата веројатно ќе има и различно влијание врз момчињата и врз девојчињата. Бидејќи со затворањето ќе се зголемат задачите поврзани со грижата, девојчињата често ќе бидат погодени од момчињата, што ќе влијае врз нивната способност на подолг рок да останат ангажирани во образованието. Меѓутоа, притисокот за осипување од училиштето веројатно ќе има поголемо влијание врз момчињата кои обично се под поголем притисок да учествуваат во приходите на семејството, особено со затегнувањето на економските услови. Тоа би можело да води кон тоа момчињата засекогаш да се откажат од школување, особено оние во средното образование.²⁷

4. Какви одговори на политиките можат да користат земјите за да го ублажат влијанието на КОВИД-19?²⁸

Пандемијата на КОВИД-19 веќе имаше длабоко влијание врз образованието и ќе ги влоши веќе постоечките проблеми и нееднаквости во образованието во регионот. Минимизирањето на потенцијалите негативни влијанија бара агресивни одговори на политиките, а земјите на Западен Балкан веќе почнаа со напорите за ублажување. Иако е непознато како ќе еволуира пандемијата, можно е училиштата во регионот да не се отворат до следната учебна година и локализирани прекини на образовниот процес да продолжат и во таа учебна година што ќе води кон постепено и делумно отворање на училиштата. Потоа образовните системи мора да продолжат да одговараат на прекиниот со истовремено спречување и минимизирање на загубите на учењето и со штитење на еднаквоста и на инклузијата. Меѓутоа, има големи одговори на политиките што властите може да ги земат предвид во *фазата на справување*, додека училиштата се затворени, а потоа и во *фазата на управување со континуитетот* со постепено отворање на училиштата и помали ограничувања на движењето. Утврдени се и среднорочни политики за градење отпорност и за ублажување на загубите на човечкиот капитал во фазата на закрепнување по КОВИД-19 кога училиштата ќе бидат отворени.

Што да се прави во фазата на справување

²⁵ World Bank (2019); UNICEF (2017); UNICEF (2016)

²⁶ World Bank, The COVID-19 pandemic: Shocks to Education and Policy Responses (version as of April 12, 2020)

²⁷ World Bank, Gender Related Inequalities emerging from COVID-19, Poverty and Equity Global practice (April 6, 2020 draft).

²⁸ Овој дел користи информации од (1) [World Bank, The COVID-19 pandemic: Shocks to Education and Policy Responses](#) 2020; (2) World Bank, Guidance Note: Remote Learning and COVID-19 (April 7, 2020); and (3) Education Response Note to COVID-19 in Europe and Central Asia (updated on April 13, 2020)

Да се продолжи со учењето на далечина и да се ублажат загубите на учење што е можно поеднакво. Како што сите земји агресивно вложуваат напори за да обезбедат повеќемодално²⁹ учење на далечина, треба да им се даде приоритет на прашањата на еднаквоста. Учениците од посиромашни средини имаат помал пристап до интернет врски и до компјутер дома и поради тоа имаат помалку шанси да се вклучат во поинтерактивно учење. За да се спречи понатамошната нееднаквост и да се намали ризикот од осипување, земјите би можеле да разгледаат на овие ученици да им се обезбеди пристап до интернет и до дигитални уреди. Северна Македонија веќе им обезбедува интернет пристап на посиромашните домаќинства. Затворањето на дигиталниот јаз би помогнало да се разрешат прашањата што се појавуваат додека училиштата се затворени и во идните привремени забрани за движење и со тоа би се изградила отпорност на системот да одговори на слични ситуации ако затворањето на училиштата продолжи и во следната учебна година.

Зајакната тековна поддршка за наставниците и за родителите да можат да им помогнат на децата да останат ангажирани во училиште. Владите во регионот издадоа насоки за наставниците за предавање на далечина и онлајн предавање. Со продолжувањето на неработењето на училиштата, одржувањето на овие напори и поддршката на наставниците се клучни. На пример во другите земји на ЕУ и во Северна Америка, училишните системи им нудат на наставниците пракса за онлајн часови, реалоцирање на работата и координирање помеѓу наставниците за да го ограничат оптоварувањето, создавајќи содржини за наставниците за тоа како да спроведуваат настава на далечина, како да спроведуваат менторство во живо и групни сесии и партнерства со изработувачите на софтверот. Исто така, поддршката за родителите со информации и насоки³⁰ е критична за да се максимизира нивната критична улога во поддршката на учењето кога училиштата се затворени. Ова особено важи за помалите деца³¹, послабите ученици и за оние со посебни потреби.

Прилагодување на националниот систем за оценување за да се обезбеди полесен премин помеѓу одделенијата и циклусите. Сите земји во регионот разгледуваат можности за справување со ова прашање, особено поврзано со најважните испити (како што е завршниот испит). на меѓународно ниво, одговорите се различни. Многу земји избраа да ги откажат или да ги одложат националните испити за учебната година за да осигурат мазен премин на сите ученици, особено оние што има ризик да се откажат.³² Други земји воведуваат изменет формат на испитите. Иако постојат повеќе можности што може да се разгледаат, важно е решенијата да бидат прилагодени на секоја земја и да се земе предвид целта на испитот. На пример, за да се олеснат одлуките за премин од еден во друг клас, може да се користи оценување од наставникот. Во овие случаи, на наставниците треба да им се дадат јасни насоки за да се осигури дека оценувањето на учениците е според насоките. При донесувањето на овие одлуки особено е важно вниманието да се фокусира на учениците што треба да се пријават за следно ниво на образование во 2019/2020 и 2020/2021 учебна година.

²⁹ Повеќемодалниот пристап значи креативно комбинирање на користењето на радио/ТВ, СМС и социјални медиуми, онлајн предавања и печатени материјали што ќе стигнат до секого, дури и до оние што не се поврзани.

³⁰ Повеќе ресурси достапни онлајн може да се адаптираат. На пример, Меѓагенциската мрежа за образование во вонредно услови (ИНЕЕ) направи список на ресурси за учење на повеќе јазици за да помогне во насочувањето на родителите. <https://inee.org/resources/home-learning-support-parents-and-guardians>,

³¹ Ќе биде критично да се поддржат родителите во давањето рана стимулација, поддршка за учење и шанси децата да учат преку игра за да се осигури дека се спремни за учење.

³² Важните испити во текот на КОВИД-19 (Коронавирус): Кој е најдобриот пристап? <https://bit.ly/2xFslq0>

Преминот од едно ниво на друго ќе бара и поголема поддршка за учење во следата учебна година, обезбедување летна школа и други видови поддршка.

Кога училиштата повторно ќе се отворат, важно е внимателно да се разгледаат политиките и искуствата на земјите што веќе ги отвориле училиштата. Онаму каде што веќе се отворени училиштата, направени се критични прилагодувања за спречување на ширењето на вирусот, како што се организирање на учењето во помали класови или подгрупи, ограничено движење низ училиштето, скалести одмори и подобрени протоколи за хигиена на вработените и на децата. На пример, во Данска, во која се отворија основните училишта, часовите се поделени во подгрупи, секое дете има своја клупа на растојание од два метра (2 јарди); наставниците работат со истата група во текот на целиот ден и не се менуваат; децата си играат само со деца од нивното одделение и само во мали групи, наставниците не се собираат во наставничката канцеларија и секој мора да си ги мие рацете барем на секој час во текот на шесте часа на училиште. Овие земји имаат дадено приоритет на различни возрасни групи за враќање на училиште. Иако повеќето ги отворија училиштата за помалите одделенија, Австрија уште во мај 2020 година им даде приоритет на учениците што се подготвуваат за важните испити. Во основа, одлуките за тајмингот на отворањето на училиштата треба да се водат од локалните јавно здравствени услови и да зависат од контекстот. Рамката за отворање на училиштата³³ дава детален преглед на прашањата за тајмингот и пристапот.

Управување со континуитетот и градење на отпорност

Обезбедување програми за летни школи и други програми за забрзано учење за да им се надомести загубеното учење на учениците, особено на оние што имаат ризик да заостанат. Кога ќе се отстранат ограничувањата на движењето, со подготовката на системите за отворање на училиштата, ќе треба да се забрза наставата и учењето. Програмите за летни школи можат да се користат како шанса за таргетирање на учениците во најлоша положба. Владите би можеле да разгледаат користење на формативно оценување за да се оценат јазовите во учењето и да им помогнат на училиштата да се ориентираат каде да ја насочат поединечната поддршка, тунорството или советувањето. Откако ќе се отворат училиштата ќе треба да се продолжи учебниот ден за сите ученици да можат да го надополнат загубеното, особено оние што заостануваат. Оваа настава треба да се одвива веднаш по КОВИД-19; ќе биде критично да се спроведе дијагностичко формативно оценување за да се проценат загубите во учењето; фокусот да се стави на обновувањето на наученото, а резултатите од формативното оценување да се користат за да се обезбедат информации за наставата и за подобро да се одговори на потребите на учениците за учење и да се задоволат итните потреби како што се основните вештини и подготовката за стандардните испити.

Да се обезбеди соодветно финансирање за да се поддржат новите потреби за обновување на знаењето, особено за учениците во полоша положба, откако ќе се отворат училиштата. Повиците и кампањите за враќање на училиште може да бидат потребни за да се вратат учениците во училиштата и ќе бидат потребни позасилени мерки за справување со загубата на наученото додека училиштата беа затворени. Бидејќи КОВИД-19 веројатно ќе има различно влијание врз девојчињата и врз момчињата, ќе треба да се обезбедат *финансиски поттици* за да се осигури дека девојчињата или момчињата, зависно од контекстот, ќе се вратат на училиште кога ќе се отворат институциите. Овие поттици како што се условените парични надоместоци и стипендиите мора да бидат утврдени предвреме. Програми на страната на понудата, испорачани преку училиштата, ќе бидат во некои случаи најефективен начин за ублажување на кризата. Тие може да опфаќаат *блок дотации* за

³³ <http://pubdocs.worldbank.org/en/625501588259700561/Framework-for-Reopening-Schools-APRIL27.pdf>

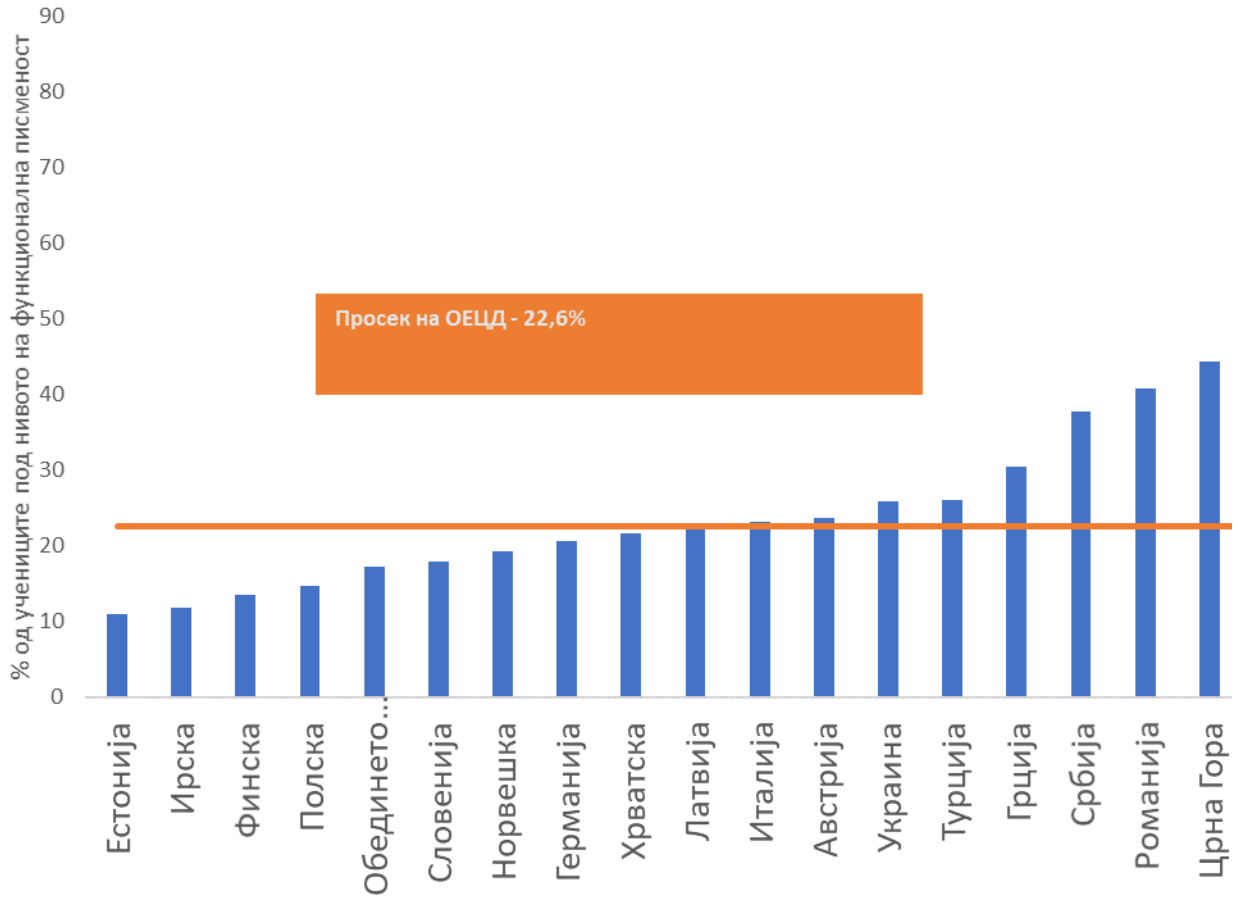
училиштата да можат да ги олеснат финансиските ограничувања што негативно влијаат врз квалитетот на учењето. Тие би можеле да им се доделуваат на јавни училишта што имаат поголем удел на ученици од опустошени средини, ромски заедници или други форми на ранливост.

Заштитивање и подобрување на финансирањето на образованието за да се ублажат и да се спречат понатамошните загуби на учење и да се одржат подобрувањата. Искуствата од претходните рецесии покажуваат дека кога погодени владините буџети, погодено и е трошењето за образование по глава на ученик. Во различен степен, образовните системи во Западен Балкан треба да трошат поефикасно, а некои како Албанија и Косово треба и повеќе да инвестираат во своите системи. Обезбедувањето буџет за образованието што е соодветен за обезбедување минимални услови за справување со дополнителните трошоци по КОВИД-19 ќе биде критично за да се осигури дека учениците ќе го надоместат загубеното и дека ќе се спречат идните нееднаквости. Истовремено, земјите треба да го преоценат постојното финансирање на училиштата, вклучувајќи и формула за финансирање за да се подобри ефикасноста и комплементарно финансирање за да се задоволат потребите на поголемиот број ранливи ученици. Важно е да се стесни јазот помеѓу урбаните и руралните нееднаквости што преовладуваат во овој регион.

Кризата може да отвори можности за реформи со кои, на среден рок, ќе се подобри успешноста на образованието и ќе се изгради отпорност. Како што земјите ќе развиваат мерки за закрепнување за да ги вратат системите во полна функција, ќе биде критично да им се даде приоритет на стратегиите што ветуваат долгорочни подобрувања. Ситуацијата исто така нуди и можност за воведување иновации што се одржливи на долг рок. Некои од можностите се: (1) зајакнување на капацитетите за учење на далечина и дигитализација на образованието за да се зголеми како ефикасноста така и отпорноста на системот на идни шокови; (2) ефикасно користење на технологиите за да се воведат модели што го комбинираат учењето на далечина и користењето на други технологии со наставата водена од наставник; (3) спроведување програми за обука за подобрување на вештините за дигитално учење и учење на далечина на наставниците; (4) подобрување на раното детско образование и услугите за згрижување, особено за децата од во полоша положба за подобро да се подготват за училиште, особено бидејќи акцентот на раниот детски развој може да се изгуби бидејќи родителите му дале приоритет на учењето на постарите деца и (5) мерење на ефикасноста на образовниот систем и подигање на квалитетот на управувачките податоци.

Анекс 1.

Ученици под минималното ниво на писменост, ПИСА 2018

Погледнете го извештајот
на следниот линк:
[www.worldbank.org/eca/
wbrer](http://www.worldbank.org/eca/wbrer)

Ти и јас

од Тања Бурзановиќ (Црна Гора)

Др. Тања Бурзановиќ има големо искуство од областа на графички дизајн, графика во архитектура, внатрешен дизајн. Таа работела како уметнички директор, внатрешен дизајнер и графички дизајнер. Повеќето од нејзините уметнички изложби се одржале на различни места. Има добиено многу награди за нејзините уметнички и литературни дела. Таа издала книга со наслов Меѓусебната поврзност помеѓу „Светот на уметноста“, со поддршка од Амбасадата на Индија за Австрија и Црна Гора во Виена. Нејзината уметничка филозофија вклучува прикажување на меѓусебно поврзување помеѓу уметничките светови (просторни и временски уметности). Уметникот на тој начин медитира помеѓу природата и духовите, а сепак произлегува од апсолутната идеја и служи на целта за реализација на апсолутен дух. „Разбирањето на значењето преку формата“ е задача на уметноста поставена од современ мислител да докаже дека градежните форми и создавање смисла се два истовремени, испреплетени и апсолутно неразделни процеси во уметноста. Без тоа признание не е можно да се преземе понатамошен чекор во истражувањето на природата на уметноста и литературата. Таа верува дека уметноста е начин за пребарување на вистината. Уметноста е неразделна од пребарувањето на вистината.

Луѓето создаваат идеи, луѓето ги обликуваат сонштата, а луѓето создаваат уметност. За да се поврзат локалните уметници со пошироката публика, на насловната страна на овој извештај и следните изданија ќе биде претставена уметност од земјите од Западен Балкан.